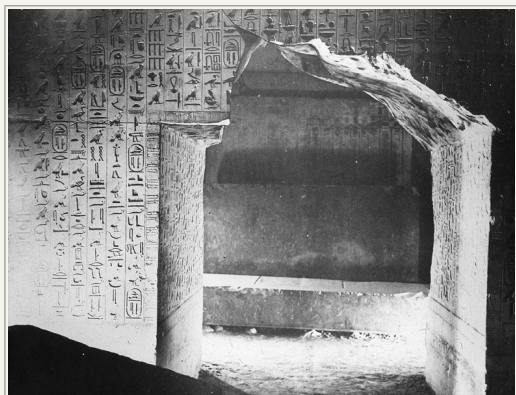

Skriften i det forseglede kammer

 Af Rune Nyord 26. januar 2010 • I kategorien [religion](#), [sprogpsykologi](#) •

Tekster til de døde i det gamle Ægypten

Indskrifter i gravkammeret i kong Unas' (2375-2345 f.v.) pyramide i Saqqara (Foto: Brooklyn Museum, 1900)

Hvad er sprogets funktion? Umiddelbart vil de fleste sikkert sige, at den er at beskrive virkeligheden, så vi kan videregive oplysninger og vurderinger til hinanden. Denne grundopfattelse har man formaliseret i den såkaldte korrespondenteori, der vurderer et udsagns sandhedsværdi på, om der er overensstemmelse mellem udsagnets indhold og virkeligheden. Ifølge denne tankegang kan man altså afgøre ethvert udsagns sandhedsværdi på samme måde, som når vi kigger ud ad vinduet for at afgøre, om det er sandt, hvis nogen har sagt "Det sner!".

Samtidig er der dog også en række andre anvendelser af sproget, hvor det virkeligheds-beskrivende aspekt er

sekundært eller helt fraværende. Når man under et måltid siger "Kan du nå saltet?" er det sjældent, fordi man prøver at komme frem til en præcis beskrivelse af de rumlige forhold mellem den tiltalte og en bestemt genstand på bordet, men derimod en høflig måde at opfordre vedkommende til en bestemt handling, nemlig at række én saltet. Herved bliver talehandlingen i realiteten en måde at skaffe sig saltet på som alternativ til f.eks. at rejse sig og hente det selv.

Denne type talehandlinger kaldte den britiske sprogfilosof [John Austin perlokutionære](#) (dvs. handlinger "gennem talen"), hvor det er den faktiske virkning af udtalelsen, der er central, snarere end det rent sproglige indhold. Selvom den slags ytringer ikke primært er beregnet til at beskrive "virkeligheden", er det dog tydeligt nok stadig den kommunikative funktion ved sproget, der er central. Selvom det på en vis måde sker mere indirekte (og dermed i de flestes øjne mere høfligt), er den slags handlinger jo stadig en måde at kommunikere sine ønsker til andre.

Anderledes forholder det sig med de talehandlinger som Austin kaldte *performative*, fordi de ikke blot beskriver, men faktisk ændrer virkeligheden. Det er typisk i ganske bestemte, afgrænsede sammenhænge, at denne anvendelse af sproget optræder, specielt i deciderede rituelle situationer, men også i andre sammenhænge, der på en eller anden måde er regelbundne – selv i en relativt uformel social sammenhæng må et udsagn som "Jeg lover at betale dine penge tilbage på mandag" være udtryk for en eller anden form for forpligtelse med mere eller mindre udtalte og konkrete sociale følger for at give mening.

Særligt interessante er de mere eksplicite performative forandringer af virkeligheden, som den amerikanske filosof [John R. Searle](#) kaldte *deklarationer*. Her kan der være tale om egentlige religiøse ritualer ("Jeg erklærer jer hermed for rette ægtefolk at være") eller juridiske og politiske systemer, som ofte er mere eller mindre direkte afledt af sådanne ("Referatet for generalforsamlingen er hermed godkendt"). Her er der andet og mere på spil end den rene kommunikation: Dels er talehandlingen i kraft af det fastlagte skema for den slags begivenheder ofte dybt forudsigtelig, hvilket strengt taget gør den overflødig som kommunikation, og dels påvirkes effektiviteten af talehandlingen ikke af faktorer, som ville være invaliderende for almindelig kommunikation, f.eks. hvis de tilstedeværende ikke forstår det sprog, talehandlingen benytter, så længe de formelle forudsætninger for talehandlingen er på plads.

Disse forudsætninger kaldte Searle "vellykkethedsbetingelser", og hvis de er til stede (f.eks., at den, der udfører vielsen, er certificeret til at gøre det), er virkeligheden en anden efter den performative talehandling, end den var før (de forlovede er nu et ægtepar, referatet har nu juridisk gyldighed osv.). I forhold til den gængse hverdagsopfattelse af sprog som noget, der beskriver en virkelighed, som er helt uafhængig af sproget selv, har vi her i stedet at gøre med den omvendte indflydelsesretning, hvor det er sproget, der inden for visse rammer bestemmer virkeligheden.

Oldtids-performativer

Mens denne særlige afkrog af sprogets anvendelsesmuligheder måske forekommer moderne mennesker en anelse marginal, har mange oldtidsfolk haft langt større fokus på den performative brug af sproget (igen særligt i myter og ritualer, f.eks. når Gud i 1. Mosebog 1:3 siger "Lad der blive lys", og der blev lys, eller når Isak ikke bare kan tage sin velsignelse af Jakob tilbage, selvom den er givet på falsk grundlag i [1. Mosebog 27:1-40](#)). Her understreges ofte sprogets skabende karakter, og der er mange andre eksempler på, hvad der fra et moderne synspunkt kunne ligne forveksling af ordet selv med det, ordet betegner (signifiant med signifié, med sprogforskeren [Ferdinand de Saussures](#) ord).

Seneste sprognyheder

19/3	Evolution i sprog: Dovenskab har ændret ord videnskab.dk
30/10	Hvem taler: Kan du høre forskel på menneske og maskine? www.dr.dk
6/3	Dansklærere: Tosprogede børn bliver sprogligt forsvundet www.bt.dk
28/2	Flere og flere ordblinde får adgang til universitetet - Magisterbladet magisterbladet.dk
22/2	Keeper eller måske lmand æ? - hvilket ord er bedst? Dansk Sprognet dsn.dk

28/3	Indigenous languages come from just one common ancestor, researchers say - ABC News (Australian Broadcasting Corporation) www.abc.net.au
27/3	UVic news - University of Victoria www.uvic.ca
26/3	New York Nonprofit Media: Native American nonprofit aims to boost community health by teaching Lakota language nynmedia.com
22/3	Teenage business owner aims to revitalize Blackfoot language globalnews.ca
19/3	Language revival preserving history www.smh.com.au

FLERE NYHEDER >>>

Verdens sprog på Sproguseet.dk på et større kort

Nye kommentarer

Artikler om

Arkiv

Indskrift fra kong Teti I's (2345-2181 fvt.) gravkammer i hans pyramide i Saqqara lidt syd for det moderne Cairo. Som det fremgår, er teksterne smukt og omhyggeligt udførte, men ikke specielt læsevenlige!

De gamle ægyptere byder på et af de mere ekstreme tilfælde af performativ sprogbrug.

I slutningen af det oldægyptiske [Gamle Rige](#) (2686-2160 fvt.) opstod der en tradition, hvor man lod indervæggene i kongens gravkammer dække af skrift fra gulv til loft. Gravkammeret blev forsejlet og skulle i princippet ikke betrædes efter kongens begravelse, og under alle omstændigheder er teksterne, som altså er skrevet fra gulvhøjde til flere meter over hovedet på en evt. læser, særdeles vanskelige at læse, som de står. At der ikke blot var tale om en flygtig, fiks idé fra kongens side understreges af, at teksterne blev ophav til en hel traditionel genre, der holdt ved i den ene eller den anden form i årtusinder efter det Gamle Rige.

Fra primært at være skrevet på gravkammervægge fik gravteksterne i det [Mellemste Rige](#) (2055-1650 fvt.) en større udbredelse blandt den ægyptiske adel, der fik skrevet tekster på indersiden af deres ligkister. Nogle af teksterne kan føres tilbage til de kongelige pyramider århundreder tidligere, mens andre, nye kompositioner kom til. Fra det [Nye Rige](#) (1550-1069 fvt.) blev sådanne tekster hovedsageligt skrevet på papyrus (bl.a. i den såkaldte "[Dødebog](#)"), mens de kongelige grave nu blev dekoreret med atter andre tekster af samme type, nu ofte med tilhørende billedlige fremstillinger.

Denne såkaldte "dødelitteratur" sætter spørgsmålet om sprogets roller på spidsen, fordi det er svært at komme i tanker om medier, der er dårligere egnet til kommunikativ formidling end gravkammervægge, indersiden af ligkister eller mumiebind.

Et særligt træk ved teksterne kan kaste lys over denne specielle tekstfunktion. Formlerne indledes ofte, og undertiden helt automatisk i starten af hver tekstlinje, med ordene *djed-medu*, der på ægyptisk ordret betyder "at udtale ord", og som i tekniske ritual-forskrifter angiver en tekst, der skal reciteres under ritualen. I dødeteksterne bruges ordet dog ikke som en anvisning til læseren (for hvem skulle den anvisning henvende sig til?), men derimod som en meta-tekstuel identifikation af, hvad teksten er: I kraft af den performative identifikation af teksten som en recitation kommer teksten *i sig selv* til at udgøre en tavs, stivnet, men derfor samtidig evigtgyldig, recitation, der fungerer uafhængigt af en læsers faktiske recitation af teksten. Dermed kommer teksten som indskrift til at repræsentere den talehandling, som en recitation af teksten i et ritual ville udgøre, eller med andre ord, den skrevne tekst bliver et ritual!

Levende billeder

Tekstens "levende" karakter understreges endvidere af et andet fænomen i skriften. Som bekendt består mange af de [ægyptiske hieroglyffer](#) af afbildninger af dyr, mennesker og genstande. I daglig brug har man næppe tænkt videre over, at de tegn, man læste, faktisk var billeder, og ligesom andre [logografiske skriftsystemer](#) som kinesisk og den mesopotamiske kileskrift, udviklede ægypterne også stærkt stiliserede udgaver af tegnene, hvor det ikoniske indhold næppe længere kunne skelnes, i sammenhænge, hvor netop det ikoniske aspekt ved skriften var mindre væsentligt. Når teksterne skulle virke rituelt i sig selv, er det på sin vis naturligt, at sådanne aspekter træder tilbage i forgrunden, og netop i de pyramider, der startede traditionen med "dødelitteratur", kan vi observere, at man har været optaget af den tanke, at skriftens ikoniske karakter kunne forårsage utilsigtede virkninger.

Bemalet trækiste fra el-Bershe i Mellemægypten, 12. dynasti (1985-1773 fvt.). De såkaldte Sarkofagtekster var en videreudvikling af Pyramideteksterne fra Gamle Rige og blev, undertiden som her ledsaget af vignetter og "landkort", skrevet på indersiden af stormændenes ligkister.

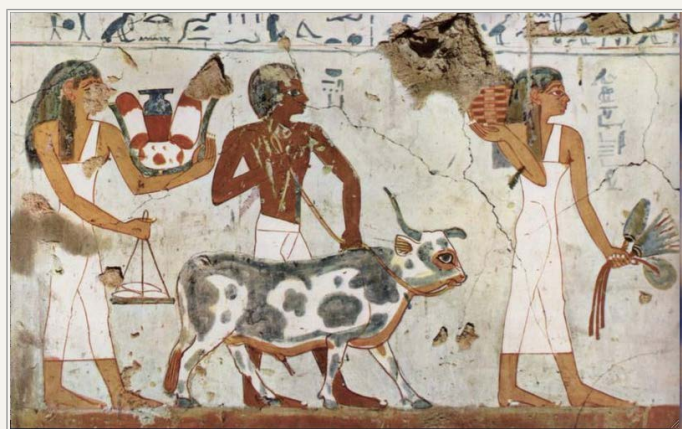
Således finder man i de kongelige pyramider og andre samtidige gravkamre for ikke-kongelige f.eks. hieroglyffen, der forestiller en gammel mand med stok og bruges i ordet for "gammel", skrevet minimalistisk uden ben eller torso, så kun hovedet, armene og stokken er vist, eller, nærmest brutalt, hornslangen, der angiver konsonanten f, med afskåret hoved. På denne måde gøres afbildningerne "uvirksomme" uden af den grund at kompromittere deres værdi som tegn. Det er tydeligt på baggrund af forekomsten af denne type "beskårne" hieroglyffer, at det var tilstedeværelsen i gravkammeret i umiddelbar nærhed af den døde, der var problematisk. Når de samme tegn optræder i de øvre, tilgængelige dele af gravanlæggene, er det i deres normale, fulde form.

Grænsestele fra Semna i det nuværende Sudan. Den ægyptiske hieroglyfskrift består, ligesom andre logografiske skriftsystemer, af to typer tegn, nemlig fonogrammer, der bruges til at angive lyde (ligesom vores bogstaver) og ideogrammer, der bruges til at angive ord eller kategorier. Ideogrammerne kan atter opdeles i to undergrupper, nemlig dels logogrammer, der i sig selv bruges til at skrive et ord, der på den ene eller den anden måde har forbindelse til, hvad tegnet forestiller, og dels de såkaldte determinativer, der står efter et ord og betegner ordets betydningsfære uden egentlig at skulle læses. Et eksempel på et logogram er hjerte-tegnet midt i linje 2, der bruges til at skrive substantivet *ib*, "hjerte". Eksempler på determinativer har vi i den faldne mand i nederste linje til venstre, der står efter verbet *kher*, "at falde", og sengen med en stiliseret menneskeskikkelse i linje 2 tæt på den højre kant, som klassificerer verbet *sedjer*, "at sove". Et mere metaforisk eksempel på et determinativ finder vi i form af krokodillen i den øverste og næstsidsste linje midtfor, hvor den bruges til at kategorisere verbet 'ad', "at opføre sig aggressivt", en handling, som for ægypterne var særlig karakteristisk for krokodillen og derfor kommer i "krokodille-kategorien".

Den samme tanke om, at et perfekt billede kan være medium for manifestationen af ellers usynlige kræfter, ligger også bag et plausibelt bud på en forklaring på den ægyptiske kunsts særlige udseende, nemlig at man med dette formål for øje ønskede at inkludere alle de væsentlige detaljer af det "mentale billede" af den afbildede genstand. I ægyptisk tankegang er templet og graven – de steder hvor vi typisk støder på denne type afbildninger – steder, der ligger på grænsen af den ordnede virkelighed, og hvor man derfor kan få adgang til den anden verden hinsides. Her nytter det netop ikke at få fat i en overskåret slange eller et menneske med kun hoved og arme, og derfor skulle alle de vigtige detaljer med, også selvom man ikke på én gang f.eks. kan se både næsen og øjnene fra deres mest karakteristiske side i henholdsvis profil og forfra.

Derfor er det ikke så meget et spørgsmål om, at ægypterne ikke kunne tegne perspektivisk, men derimod, at det ikke ville være formålstjenligt i de sammenhænge, hvor ægypterne typisk brugte billeder. Vores umiddelbare indvending, at de ægyptiske billeder ikke er "realistiske", fordi de ikke repræsenterer et perspektiv fra et enkeltstående punkt i tid og rum, kunne man altså med samme ret anføre over for moderne plantegninger eller diagrammer, som nok er mere i slægt med ægypternes billeder end et fotografisk øjebliksbillede set fra et bestemt synspunkt.

Menneskekroppen i den typiske ægyptiske stil, hvor afbildningen er sammensat af kropsdele, der er vist i profil og kropsdele, der vises en face: Ansigtet ses fra siden, men øjet forfra. Skuldrene ses forfra, men brystet og taljen fra siden, hvilket har den konsekvens, at kvindernes bryst, der ellers må have været skjult af den brede kjolestrop (der vises forfra), kommer til at stikke frem. Bemærk også fingrene på de bærende kvinder, der alle er synlige, når hånden ikke er knyttet, samt at begge fødder ses fra indersiden (tydeligst på kvinden til højre). Uformelt kan fænomenerne sammenfattes sådan, at hver enkelt del af kroppen er søgt vist fra sin mest karakteristiske side for at give et så komplet billede af

helheden som muligt. Vægmaleri i Amenemhøts grav.

Tekster til de døde

Den ægyptiske dødelitteratur hører uden tvivl til blandt de sværest tilgængelige tekster fra den oldægyptiske kultur på trods af, at selve det middelægyptiske sprog, de benytter, er ganske godt undersøgt. Teksterne er fulde af mytologiske, kosmologiske og rituelle allusioner, der ikke altid lader sig afdække med vores nuværende viden. Samtidig udgør dødelitteraturen en meget heterogen genre, hvor tekster fra en række forskellige sammenhænge, f.eks. tempelritualer og mere dagligdags trylleformler til beskyttelse blander sig med tekster, der må være komponeret specifikt til at blive skrevet i gravene.

Dette tilsyneladende sammensurium hænger sammen med, at ægypternes religiøse verden i høj grad var betinget af den rituelle omgang med guderne og de døde, i modsætning til, som vi er vant til i de store monoteistiske religioner i moderne tid, at være baseret på en accept af og tro på bestemte religiøse dogmer. I dødelitteraturen møder vi i kraft af teksternes forskellige oprindelse en lang række forskellige talesituationer, hvor ordene i teksterne undertiden lægges i munden på den døde eller er henvendt til denne, mens andre tekster slet ikke forholder sig eksplicit til den afdøde, i hvis grav teksten er anbragt. Ofte indsættes den enkelte afdødes navn i formlerne, der derved opnår et personligt præg.

En af de grundlæggende forestillinger om døden i det gamle Ægypten går ud på, at den døde gennem en forvandling optages i en gruppe af forfædre. En måde at udtrykke denne proces på er, at den døde bliver forvandlet til forskellige medlemmer af det ægyptiske panteon eller dele af det ægyptiske kosmos, hvorved den enkelte afdøde bliver en del af gudeverdenen og dermed tager del i de store naturkredsløb, som for ægypterne lå til grund for observerbare forandringer i verden.

Et tydeligt eksempel på denne deltagelse i et af naturens kredsløb findes i en formel med titlen *"At blive byg"* (Sarkofagtekst 269). Den grundtanke, der kommer til udtryk i denne formel er, at kornet i den ægyptiske agerbrugskultur udgør grundlaget for alt liv, at mennesket ligesom kornet må dø og komme i jorden for at spire frem igen, og at den døde i kraft af sin forvandling kommer til at være både guder og mennesker:

"Denne NN (den dodes navn) er denne livets plante, som er spiret frem fra (jord- og dødeguden) Osiris, som vokser på Osiris' ribben, som nærer menneskene, som gør guderne guddommelige og gør dødeånderne åndelige, som brødføder dem, der ejer næring, og dem, der ejer ting, som skaber offerbrød til dødeånderne, som får de levende til at vokse og gør de levendes kroppe faste."

Som tekstens overskrift fortæller, er teksten ikke en beskrivelse, men en rituel tekst, der performativt iværksætter den forvandling, som den ellers på overfladen blot synes at beskrive.

En anden kategori af tekster er beregnet til at afværge farer, der truer den dodes forvandling, ofte personificerede som fjendtlige væsner, der kan anråbes, overtales eller trues, og uskadeliggøres sprogligt. Et eksempel på dette findes i Sarkofagtekst 424, der bærer titlen *"Formel til at bortdrive krokodillerne, der æder magi"*. Den dodes magiske kræfter er et vigtigt tilbagevendende tema, og ofte begrebsliggør teksterne disse kræfter som noget, der kan spises eller drikkes, og følgelig er den døde i principiel fare for at blive spist af væsner, der ønsker at tilegne sig hans kræfter. I denne formel har væsnerne skikkelser af krokodiller, der truer den døde fra alle verdenshjørner:

"Vig bort, du Vestens krokodille, der lever af de utrættelige stjerner! Vig bort, du Østens krokodille, der lever af afrevne lemmer! Vig bort, du Sydens krokodille, som lever af stinkende lort! Vig bort, du Nordens krokodille, der lever af de fjerne stjerner! Det, som du afskyer, er i min mave. Jeg har slugt Osiris' kræfter."

Igen står teksten som en anråbelse, der tjener det formål, der er angivet i overskriften. Teksten er her lagt i munden på den døde, men den fungerer igen ved sin blotte tilstedeværelse uden at behøve at blive læst. Man kan bemærke, at teksten i en vis forstand skaber, eller i hvert fald begrebsliggør (og i den rituelle sammenhæng ligger de to ting hinanden snublende nær), problemet i skikkelse af de fire krokodiller i ligeså høj grad som den skaber problemets løsning, hvor krokodillerne afværges.

De ægyptiske dødetekster sætter spørgsmålet om sprogets funktion på spidsen. I kraft af teksternes placering er en egentlig kommunikation i gængs forstand udelukket, men i ritualsituationen kommer teksterne til live og fungerer performativt ved deres blotte tilstedeværelse. Det er selvfølgelig ægypternes specielle forståelse af skrift og billede, der spiller ind, men samtidig er denne brug af tekst tydeligt beslægtet med velkendte eksempler på performative talehandlinger fra vores egen kultur. Hvis man kan gå fra at være ugift til at være gift ved at deltage i et vielsesritual, selvom man f.eks. ikke forstår det sprog, ritualet foregår på, er der en egen logik i, at man kan blive forvandlet fra et afdødt menneske til en halvguddommelig forfader ved at være omgivet af tekster der hver på sin måde hjælper med til denne forvandling, selvom ingen læser dem.

Rune Nyord, Post.doc., Ægyptologi
Institut for tværkulturelle og regionale studier, Kbh Univ.

Læs også:

1. [Kiribati](#) Verdenshavens vandstand stiger. Det skyldes som bekendt dels at den globale opvarmning smelter verdens is, dels at vand fylder mere jo varmere det bliver. Nogle steder kan de allerede mærke...
2. [Ordmaleren Tolkien](#) Man kenuva fána kirya métima hrestallo kîra i fairi néke ringa súmaryasse ve maiwi yaimie? Hvem skal se et hvidt skib forlade den sidste strand, de blege ånder i dets...
3. [Koptisk sprog: Et ægyptisk og kristent symbol](#) Blandt protestskiltene på Tahrir-pladsen i Cairo var der plakater med tegninger af korset i halvmånen. Dette symbol blev allerede brugt under revolutionen mod den britiske kolonimagt i Egypten i 1919...
4. [Tungetale](#) PINSEUNDERET. "Og de var ude af sig selv af forundring og sagde: "Se, er de, der taler, ikke allesammen gallilæere? Hvor kan vi så høre dem tale, hver på vort..."

Tagget med: Alfabeter, Biblen, dødelitteratur, hieroglyffer, ideogram, ikon, kileskrift, kinesisk, konsonanter, kosmologi, kroppen, logogram, mesopotamisk, metafor, myter, mytologi, oldægyptisk, performativ, recitation, religion, ritual, sprogets funktion, sprogfilosofi, sprogpsykologi, Sudan, tale, talehandling, talesituation, tempel, trylleformular, Ægypten

---

Skriv en kommentar

Navn (kræves)

E-mail (kræves)

Hjemmeside

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.